

Decsy Sámuel (1742–1816): orvos, tudós, lapszerkesztő (Vázlat)¹

Samuel Decsy (1742–1816): Doctor, Erudite, Journalist (Draft)

Bodnár-Király Tibor doktorandusz
ELTE BTK,
bokiti@gmail.com

Initially submitted March 10, 2015; accepted for publication April 15, 2015

Abstract:

The study deals with the biography of Samuel Decsy and aims at presenting his activities from the point of view of social history. Reconstructing his biography, three different phases of his career should be distinguished, those of the physician, the erudite and the journalist, which have so far been handled separately. This study is at the same time meant to have a closer look at the problem of biography-writing both from a practical and theoretical aspect. . In the case of Decsy, the fact that, his activities as a doctor and an erudite personality can be deemed of minor importance in his portrait raises the problem of having to intertwine them as inseparable aspects again. For this reason, the study offers synoptically approach to Decsy's career as well as involving new historical sources in particular. The potential benefit of this methodology lies in focusing on the crossroads of career strategies as well as reconceptualizing the stakes of continuity and discontinuity in the biography.

Keywords: Samuel Decsy, biography, synoptical, doctor, erudite, journalist

Kulcsszavak: Decsy Sámuel, biográfia, szinoptikus, orvos, tudós, újságíró

Bevezetés

„Mindazonáltal ne-várja tőlem,
hogy én ilyen gyalázó szavakkal viaskodjam.
Tudom én, mivel van dolgom;
újság íróval,
kinek pennája könnyen boszszút állhat rajtam.”
(Katona 1793: VI.)

A tanulmányban a 18–19. század fordulóján Bécsben letelepedett, majd ott újságírói karriert befutott protestáns szerző, Decsy Sámuel, életrajzában nyomon követhető főbb fordulópontok rekonstrukciójára teszek kísérletet. Decsyről a vonatkozó 18. századi kutatásokban kevés szó esik, életművét a legtöbb esetben egy pár műre koncentráltó ismertető jellegű szócikk fogja

¹ A tanulmány a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpontjának támogatásával valósult meg.

össze. Jelen írás elsődleges célja, hogy szakítson ezzel a rendhagyó megközelítéssel, illetve azzal az ábrázolásmóddal, ahogy eddig Decsyt az irodalom és az utókor láttatni kívánta. A kanonizált Decsy-kép esetében ez az életrajztörténeti szempont egy negatív előjelű „hiatus biographicus”² esetét jelentette. K. Horváth Zsolt tanulmányának szavaival élve a csonka élettörténet legitimációját az eddigiek során lényegében csak az a reális vagy etikai–morális elv legitimálta, ami minden hasonló életút esetében fennállt, vagyis, hogy a vizsgálandó életpálya mögött egykoron létezett egy megragadható, valós személyiség (K. Horváth 2011: 156). Ennek az elhalkult életsorsnak az életben tartatása, szabályos időközönként közösségi léptékekben való kifejezése a helytörténet-írás feladata. Decsy élettörténetének, karrierútjának, kapcsolatrendszerének és szellemi pályafutásának keretbe foglalása, jelen szövegben nem visszaemlékezés vagy felidézés, hanem az újabb eredmények és a töredékes forrásadottságok közepette a kutatás jelen perspektívájának újraalkotása egy „társadalomtörténetibb” megközelítés nyomvonalán haladva.

Egy korábbi próbálkozás tanulságait átértékelve (Bodnár-Király 2012), amely a szellemi pályakép nyújtotta lehetőségek kiaknázására épülő „intellektuális életrajz” lehetőségére hívta fel a figyelmet, azt gondoljuk, hogy a Decsy Sámuel műveinek előtérbe állítására a jövőben a társadalomtörténeti kontextusok átértékelésével kerülhet sor. A Decsyről való párbeszédre tehát nem csupán azért van szükség, mert ő is egyike a korszak elfeledett, a korban feltűnő népszerűségnek örvendő szerzőinek, hanem mert munkássága háttérét három „szinoptikus”, a pályáiv különböző pontjain szétváló, máshol pedig összefonódó értelmiségi, társadalmi szerephelyzet teszi értelmezhetővé. A szövegben elsősorban azokat a közös életpasztalokat formáló társadalmi „metszetek”, életterek vázlatos megrajzolására töreksem, amelyek segítségével más módon is vizsgálhatóvá válik a szerzői életrajz. A szöveget egyfajta „keretnek” szánom, amellyel azt a törekvést igyekszem kifejezni, hogy a Decsy esetében tapasztalható asszimetrikus helyzetből fakadóan – ez alapján műveiről többet kellene tudnunk, mint az életéről – az „intellektuális” biográfiaírás célkitűzése kiegészítésre szorul.

A következőkben a Decsyvel kapcsolatos új kutatási eredmények az „orvos”, a „tudós” és az „újságíró” társadalmi konstrukcióiban kerülnek tárgyalásra. A megrajzolandó kontúrokon érződni fog a rendelkezésre álló anyagmennyiség egyenetlensége. Az anyag összeilleszthetőségére adott „igen” válasz a biográfiaírás elméleti tanulságait figyelembe véve nem magától értetődő. Mint azt a kiragadott idézettel is szándékomban állt jelezni, a történész Katona István, akárcsak sokan mások a 18. század végén, Decsyt elsősorban, mint „lapszerkesztőt”, tartották számon. Ez a kortárs nézőpont természetesen nem ve(he)tte figyelembe, hogy az ex-jezsuita szerző által vitatott könyv (*A Magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája – 1792*) magát „történeti” munkának definiálta, mint ahogy azt sem, hogy Decsy ekkor már több kötetes szerzőként egyaránt jelen volt a kortársak gondolkodásában. Adódik tehát a kérdés, hogy ismerve a szakirodalom álláspontját és a kortársak visszaemlékezéseit, nem túlzás-e a protestáns orvosdoktor esetében nem elhinni a hallottakat és többről beszélni, mint „lapszerkesztésről”?³

Kövér György tanulmányát idézve azt gondoljuk, hogy a probléma természete elsősorban egy másfajta megközelítés érvényesítését kívánja, mivel a forráshiány dacára a „legégbekiáltóbb torzítások számos esetben onnan erednek, hogy történészként egyfajta korlátozott és anakronisztikus racionalitásnak engedelmessé szereplőket képzelünk el”

² A kifejezést Kiss László tanulmányából kölcsönözöm. Ld. (Kiss 1992)

³ A szakirodalomban fellelhető eddigi egyetlen publikáció, amely megkísérelte a pályáiv átfogó értelmezését, is a „lapszerkesztő”-höz lett címezve. (Fried 1984) Decsy modern értékeléséhez lásd Kókay György helyenként nem túlságon hízelgő véleményét a Magyar Kurír új szerkesztőjéről (Kókay 1970: 354–355)

(Kövér 2014: 17). A válaszkísérlet során amellet fogunk érvelni, hogy az eddigi kutatásokban beépült „stilizált portré”, amelyet az imént a kanonikus Decsy-képpel azonosítottunk, a szocializációs pályáiv és a befutott közéleti karrierszakaszok szembeállítására és felcserélésére épült.

A (filozófus-) orvos doktor

Decsy egykori orvosi tevékenységének részletei illetően kevés pontos információval rendelkezünk.⁴ Az életrajzi töredékekből kiolvasható általános kép azonban azt a már több cikkben is sejtetett elképzelést látszik megerősíteni, hogy a rimaszombati származású protestáns orvosdoktor későbbi társadalmi karrierútjának fontos megalapozásaként tekinthetünk az életszakasz eme első időszakára.

Decsy Sámuel a Rimaszombati Református Egyház anyakönyvi kivonata alapján 1742. január 2-én született, apja Decsi Borbély István borbélysebész, keresztszülei Koós László és felesége. Iskoláit Sárospatakon és Pozsonyban végezte.⁵ 1771-ben kezdte peregrinációs útját, először Frankfurt an der Oder teológia fakultásán találjuk, ahova a fennmaradt matrikula tanúsága szerint május 4-én mint „gratis inscriptus”, azaz „tandíjmentességet élvező diákként” iratkozott be, majd ezt követően utazhatott tovább és kezdhette meg orvosi tanulmányait Berlinben és Utrechtben. Teológiai és orvosdoktori disszertációit végül szintén Utrechtben jelentette meg 1776-ban⁶ és 1777-ben.⁷ Több életrajzi visszaemlékezésből rekonstruálható, hogy ez időszak alatt hosszabb időt eltölthetett Berlinben,⁸ ahol a Királyi Tudós Társaság előadásait hallgathatta (Decsy 1790: 53, 121). Többek között a *Große Erdberschreibung* szerzőjének, Anton Friedrich Büschingnek sebészeti és anatómiai tárgyú stúdiumait.⁹ Decsy ezt követően visszatért Rimaszombatra és gyakorló orvosként (doctor medicinae) a Gömör és Kis-Hont vármegye igazgatási kerületén praktizált. Az ebből az időszakból fennmaradt források életrajzi vonatkozásait a Mária Terézia és II. József uralkodása alatt kibontakozó állami közegészségügyi reform, és a kiépülő új hatalmi, politikai, intézményi státusz, ennek részeként pedig az orvosi hivatás új éthosza felől ismertetjük (Krász 2012: 190). Ebből nem csak az derül ki, hogy Decsy orvosként milyen hivatalt töltött be, de kikövetkeztethetővé válik a karrierváltás és a Bécsben történő későbbi letelepedés elvi lehetőségét megalapozó kapcsolathálózata is a Rimaszombati Református Egyházzal.

⁴ A legtöbbet Decsy orvostörténeti értelmezéséhez Kiss László tette hozzá. Újabban ld. (Kiss 2008)

⁵ Az irodalomban eddig szereplő félreértést eloszlatva Hörcsik Richárd kutatásai alapján bizonyítható (Hörcsik 1998: 281), hogy Decsy nem 1769–1771 került Sárospatakra, hanem már 1760. október 11-én szubszkribált. Az irodalomban szereplő téves adat egybevág Kazinczy Ferenc sokat idézett visszaemlékezésének időpontjával (1769. szeptember 11.) (vö. Kazinczy 2009: 18)

⁶ *Dissertatio inauguralis historico-physica de successivo telluris habitabilis incremento quam auctoritate amplissimi philosophorum ordinis supremam philosophiae doctoris, liberaliumque artium magistri dignitatem solenniter capessurus die XVI. Martii MDCCLXXVI. H. L. Q. C. pulicae eruditorum disquisitioni subiiciet auctor Samuel Detsy rimaszombathino-hungarus. Reg. Societat. Scient. Et Art. Francofurt. Socius. Traiecti Cis Viadrum, typis Ioannis Christiani Winteri.*

⁷ *Ἱατρος φιλοσοφος ἰσοεος, hoc est: Medicus philosophus deo aequalis, effatum Hippocraticum commentatione academica illustratum inlyti medicorum ordinis consensu pro gradu doctoris summisque in medicina honoribus ac privilegiis rite ac legitime consequendis die II. augusti MDCCLXXVII. H. L. Q. C. publico eruditorum examini submittit auctor Samuel Detsy nobilis Hungarus Philosoph. Doct. Artt. que Libb. Magist. Regiae Societat. Scient. et Artt. Francof. Assessor. Traiecti Ad Viadrum, E Typographeo Winteriano.*

⁸ Berlin kapcsán Kiss László orvostörténész egy korábbi cikkében megemlítette, hogy Decsy eközben valószínűsíthető, hogy 1779-ben 15 hónapig a bajor örökösödési háborúban porosz oldalon tábori orvosi tapasztalatokat is szerzett. Ld. (Kiss 2007: 65–66; vö. Decsy 1788: 314)

⁹ Büsching előadásáról a jeles tudós Magyar Kurírban közölt nekrológiájában tesz említést. Ld. (Magyar Kurír 1793: 414–415)

A korban kiépülő új közegészségügyi hivatali struktúrában Decsy szerepét a legkönnyebben Madách Péterrel, Hont vármegye megyei tiszti orvosával (physicus ordinarius), való kapcsolata felől közelíthetjük meg. A 18. század második felétől a Magyar Királyság területén az orvosi hivatalviselés két típusa alakult ki. Az első, ezek közül a „tisztviseelő” vagy „hivatalnok” orvos, akinek feladatköréhez a van swieten-i közegészségügyi reform értelmében, az államigazgatás „szakmai előfeltételeket, működési, magatartási szabályokat rendelt.” A physicus-orvos tehát a törvényhatóság tisztviselőjeként „hatósági szakközegként” működött (Krász 2012: 197). Feladatai között pedig ott találjuk: a megye általános egészségügyi viszonyainak ellenőrzését és leírását (betegségek, gyógymódok, légköri és időjárási viszonyok), gyógyszertárak vizsgálatát, járványos megbetegedések és marhavészek regisztrálását, a veszett állatok harapásaiból fakadó megbetegedések és gyógyvizek ellenőrzését, a természeti tünetekkel (lidércek, csillaghullás, földrengés) kapcsolatos megfigyelések lejegyzését, valamint az orvosi, sebészi eszköztár és személyi állományban bekövetkező kérdések kezelését (Krász 2005: 1083–1084). A szakmai, hivatali hierarchia és társadalmi mobilitás másik szintjét a „gyakorló” orvos (doctor medicinae) jelentette, aki praxisa engedélyeztetése érdekében előzetesen megállapodott az érintett terület vagy település magisztrátusával.¹⁰

A protestáns diplomás orvosok előtt is megnyíló karrier alternatíva valószínűsíthető, hogy Decsy korai szocializációs szakaszától jelen volt, és végigkísérte a Kazinczy Ferenc visszaemlékezése szerint németül kiválóan beszélő, fiatal sárospataki diák életét. Az orvosi hivatás pozitív társadalmi megítélése feltűnik Decsy orvosi disszertációjának címében is („Az orvos–filozófus istennel egyenlő”). Ezt követően nem meglepő tehát, hogy a peregrinációjából visszatérő protestáns orvosdoktor ott találjuk a Kis-Hont kerület tiszti orvosi karának személyzeti állományában. A konkrét tevékenységét érintő források közül az első, a megye nevében eljárva egy még 1783. november 26–29. között lefolytatott gyanús patikaellenőrzési-ügy, amelyben Decsy Grósz Sámuel patikus által felírt székrekedést orvosló receptúra hatékonyságát vonta kétségbe.¹¹ A második az a 1784. december 13-i keltezése vármegyei leirat, amely összhangban az orvosi hivatali élet feletti hatósági kontrollt célzó törekvésekkel¹² „*Utasítsa Détsy orvost és Prókay sebészt, hogy az egyetem színe előtt nyilvános vizsgálaton vegyenek részt, s három hónapon belül adjanak bizonyosságot arról, hogy ezt betartották*” (Kiss 1992: 386). Az akkor már Pestre költöztetett nagyszombati orvosi fakultás előtt való megjelenés és vizsga (approbáció), a külföldön diplomát szerző protestáns orvosok praktizálásának hatósági engedélyeztetését jelentette. Ezen a vizsgán korábban a Kis-Hont kerület tiszti orvosának, Madách Péternek, is meg kellett jelennie.¹³ (Vö. Szinnyei 1980: 214–216; Fejes 1807.)

Több megmaradt levélből azonban tudható, hogy Decsy még 1787. április 1-én, ekkor már hét éve, Rimaszombaton tartózkodott és sanyarú atyai örökségére tekintettel szegénységi

¹⁰ Ez a megállapodás sokszor a magán praxis folytatására vonatkozóan egy szerződéses formát is jelenthetett (Krász 2012: 190).

¹¹ A beszámolót 1784. jan. 27-i keltezéssel Madách Péter, megyei tiszti orvos és Pereth Ferenc, megyei sebészorvos (ordinarius et primarius chyrurgus) nyújtotta be. Az eset utóéletéhez hozzátartozik, hogy a vizsgálat végül nem igazolta be Decsy gyanúját. A forrást először ismertette (Kiss 1992).

¹² A megyei tiszti orvosok éves jelentésírása ebben az időszakban válik gyakorlattá. Ld. (Krász 2005: 1079–1086)

¹³ A megyei leirat mögött már egy hosszabb ideje folyamatban lévő felkérés állhatott, erre utal Madách Péter 1784. október 30-án kelt személyzeti jelentése a kis-honti kerület egészségügyi állományáról: „Détsy (sic!) Sámuel, az orvostudomány és a filozófia doktora a porosz hadseregből, 1779-ből származó s 8. alatt esatolt bizonyítványában legalábbis így nevezik, azt mondja, hogy Frankfurt am Oderben, az ottani egyetemen doktorált, de összes okmányait a háborús események kapcsán Poroszországban elhagyta valahol. Most végre – sürgetésemre – elhatározta, hogy vizsgát fog tenni a pesti egyetemen.” (Daday 2005: 458)

bizonyítvány (Testimonio paupertatis / Armuths-Zeugniß) kiállítását, valamint az addigra már Gömör vármegyével egyesült hatóságtól anyagai hozzájárulást kérelmezett az utazáshoz.¹⁴ Vagyis a „nosztrifikációs” eljárást a vármegyei elbírálás és a megerősítő válasz hiányában, saját költségén nem tudta elindítani. Decsy Bécsbe költözéséhez, amelyet az közegészségügyi mobilizációs pályáiv beszűküléseként értékelhetünk, felhívja a figyelmet a felvidéki származású protestáns orvos egyéb társadalmi kapcsolatrendszerére. A kutatás jelenlegi állapotából igazolható, hogy Decsy a vármegyei igazolás kikényszerítése közben a Rimaszombati Református Egyház megbízásából több ügyben is közrejárt Bécsben. Feltételezzük, hogy ennek az épülő kapcsolatrendszernek lehetett egyik korai megnyilvánulása a tandíjmentességre vonatkozó bejegyzés a Frankfurt an der Oderben feltárt matrikulájában. Az egyház számlájára felvett hitelkeret tanúsítványaiból az érdekkijárási gyakorlata mellett kiemelkedik egy 88 napon át tartó bécsi misszió költsége.¹⁵ Feltételezhetően Decsy ezt az időszakot nem csupán közvetítőként, a rábízott feladat elintézésével töltötte, hanem a város megismerésére is jutott ideje. Pár évvel később, 1788-ban, ugyanis már itt jelentette meg az Osmanografia című statisztikájának első kötetét, amely a Török Birodalom tudományos leírásával foglalkozott.

Az „Óderai Francofortumi Királyi Tudos Társaságnak” tagja

Decsy Sámuel „tudósi” szerepfelfogásának társadalomtörténeti értelmezése elválaszthatatlan a „tudósi köztársaság” társadalmi nyilvánosságának bécsi-magyar kontextusától.¹⁶ Az oda vezető út kapcsán fogalmazhatunk úgy, hogy a 18. század végének (protestáns) tudós értelmiségije számára (sajnos) meghatározó tapasztalat a peregrinációt követő visszatérés során az elhelyezkedés mindennapi nehézsége, ezzel együtt az új ismeretek becsatornázása, felhasználása a napi gyakorlatokban. Mint azt láttuk, Decsy esetében ez a „berendezkedő” pályaszakasz, az orvosi karrierlehetőség ellehetetlenülésével párhuzamosan, a hazatérést követően majd egy évtizedig elhúzódhatott. Az pedig, hogy ezt követően Decsy példáján egy tényleges folytonos értelmiségi pályáiv megnyílásáról beszélhetünk, majdhogynem kivételesnek tekinthető.¹⁷ A bécsi letelepedés körülményeinek pontosabb ismeretével tehát többet tudhatnánk arról, hogy Decsy számára az intellektuális ambíciók alárendelése miként segíthette az anyagi és egzisztenciális biztonság megteremtésére irányuló stratégiát. Korábban jeleztük, hogy ez a törekvés már az 1780-as évek közepétől mutatott folytonosságot, és mint azt látni fogjuk, a Bécsbe történő kiköltözéssel sem záródott le teljesen. Természetesen, a mögöttes motivációk pontos ismeretének hiányában csak következtethetünk arra, hogy a kiköltözés valamikor az Osmanografia első kötetének 1787-es megjelenésének időszakában történhetett.¹⁸ Onnantól kezdve a protestáns orvosdoktor rövid ideig nem csak a kor tudós értelmiségijének életét élte, hanem a Bécsi Magyar Társaság szellemi körének tagjává is vált.¹⁹

¹⁴ Az erre vonatkozó 1784. márc. 24-én, 1785. márc. 18-én, 1785. júl. 19-én, valamint 1787. ápr. 1-én keltezett latin és német nyelvű iratok a Besztercebányai Levéltár munkatársai révén másolat formájában kerültek hozzám.

¹⁵ A hat db. rövid tanúsítvány többnyire az 1782-es évből származik és a Szlovákiai Református Keresztény Egyház Tudományos Gyűjteményének részét képezi.

¹⁶ A Bécsi Magyar Társaság irodalmi programjának átfogó sajtótörténeti összefoglalásához ld. (Kókay 1979: 129–164)

¹⁷ A hivatalviselő elit esetében ld. (H. Balázs 1967)

¹⁸ Kiss László a kiköltözés kapcsán 1785/86 fordulóját említi. (Kiss 2008: 21) Az újabb források tükrében ez az időpont azonban valószínűtlennek tűnik.

¹⁹ Korabeli visszaemlékezésekből biztosan tudható, hogy Decsy személyesen jelen volt Bárány Péter Jelentéses lélek-mény című művének 1791-es díjkiosztóján. Kókay 352. A Pannóniai Fénikszben, amelyet Decsy eredetileg a Hadi És Más Nevezetes Történetek 1790. március 2-i pályázatára írt) például többször említi, hogy volt alkalmá a bécsi operaelőadások látogatására, de a magyar irodalom és tudomány korabeli képviselőinek (Báróczi

A 18. század során a fejlődő könyvkultúra árnyékában modellszerűen is kialakuló, írással hivatásszerűen foglalkozó, filozófiában és tudományokban egyaránt jártas „tudós” értelmiségi archeotípusa (Roche 2006) a század végére tünékeny ideának bizonyult. A tudományok és a műveltség terjesztését proponáló tudós társaságok alapítására és tevékenységi körének kiterjesztésére a cenzúra viszonyok függvényében volt lehetőség. A bécsi folyamatokat kézben tartó értelmiségiek (Görög Demeter, Kerekes Sámuel, Szacsвай Sándor – Hadi És Más Nevezetes Történetek, Magyar Hirmondó, Magyar Kurír) és azt anyagilag is pártoló főurak körének befolyása (Festetics György, Széchényi Ferenc, Teleki József) a jakobinus perek időszakára visszaesett, a bécsi illetőségű magyar nyelvű újságokat pedig az új politikai széliránynak megfelelően vagy megszüntették, vagy összevonták. (Döbör 2014) Decsy ebben a magyar anyanyelvű mikrokozgben szerzett magának elismerést és versenytársakat egyaránt. A főúri mecénatúra szerepének fontossága azonban a kezdeti könyvsikerek ellenére sem mellőzhető vetülete ennek az időszaknak.

A Teleki Józseftől és Széchényi Ferenctől egyaránt fennmaradt „adósságlevelek” bizonyítják, hogy az ’Osmanografia’ (1787–88), a ’Pannóniai Féniksz’ (1790) és a ’Magyar Szent Koronának históriája’ (1792) című kötetek megrendelői sikereiből származó bevétel a munka beindulásához még elégségesnek, a ráfordított anyagi támogatás kitermeléséhez és ütemszerű visszatérítéshez már kevésnek bizonyult (Kókay 1970: 401–413; Decsy 1791a; 1791b; 1793). A Bécsben lényegesen jobb szellemi és anyagi lehetőségek közepette meginduló értelmiségi pályáiv megtorpanása, majd a fenntarthatóbb és hosszabb távon jövedelmezőbb lapszerkesztői hivatássá szelidülés mögött, a magánszférában végbemenő pénzügyi és a nyomtatott, politikai nyilvánosságban lezajló hatalmi változások, egymást erősítve is szerepet játszhattak. Decsy tudósi szerepfelfogása ezzel szemben egy más jellegű folytonosságot mutatott, aminek utolsó könyvszerű megnyilvánulása az 1811-ben megjelent ’Egyiptom ország rövid históriája’ című kötet volt.

A 18. századi tudós önreprezentáció legfontosabb részét a tudományos közösséghez tartozás kifejezése képezte. Ez történhetett címek, tagságok vagy egyes abszolút tekintéllyel bíró folyóiratokban való publikálás révén (például: Göttingische Gelehrte Anzeigen, Philosophical Transactions stb.),²⁰ de nem példanélküli az sem, ha valakit egy korábbi tanítványi körhöz való kötődése alapján minősítettek „tudós embernek” (F. Csanak 1983). Magyar viszonylatban ennek a tudós köztársaságnak társadalmi bázisát az alapszintű képzést biztosító iskolák mellett, a gimnáziumok és kollégiumok rendszere, felső szinten pedig az egyetemi (Nagyszombat / Buda / Pest) és a Ratio Educationis értelmében kiépülő, főleg alkalmazott ismeretek oktatására (mérnöki tudományok, hidrosztatika stb.) specializálódó, „akadémiai” hálózat fogta össze (Finánczy 1902). Az odera frankfurti tudós társasághoz tartozás és a filozófus és orvos doktori cím folyamatos használatán túl, a kutatás jelenlegi fázisában nincs információnk arról, hogy Decsy az imént említett vérkeringésben a diákevek után oktatóként részt vett volna. Erre protestánsként, a diploma elhagyása és az approbációs vizsga elmaradása következtében nem is volt lehetősége (Kiss 2007: 65.). Tudósi szerepfelfogásához tehát főként publikációs tevékenységének irányvonalát elemezve léphetünk közelebb.

Az 1790-ben megjelent Pannóniai Féniksz című munkát a szakirodalom sokáig a nemzeti nyelv kiművelése mellett szóló érvek legfontosabb kompendiumaként kezelte,

---

Sándor, Faludi Ferenc, Görög Demeter, Korabinszky János Mátyás, Péczeli József, Ráth Mátyás) nevei előfordulásai is megszorodtak könyvében. Más módon tudható, hogy ez az időszak 5 éven keresztül nem csupán sok olvasást, írást, „hosszas ülést”, dohányzást, hanem éjszakába nyúló gyomorgöresöket is okozott. (Decsy–Pánczél 1800: 28–29)

²⁰ Az 1817-ben induló Tudományos Gyűjtemény periodikában 1816. jan. 25-én bekövetkezett halála miatt nem publikálhatott. Az elhunyt tudósok névsorában nevével nem találkoztam.

(Szekfü 1926: 27–31; Kosáry 1996: 314) ezzel szemben a szöveg más részeiben a szerző, a Görög Demeterék által megfogalmazott programpontokra reflektálva, sokat foglalkozott a 'Magyar Tudós Társaság' felállításának kérdésével (Kókay 1979: 136). Decsy ezt a magyar kultúra és a nemzet dicsősége szempontjából egyaránt fontos kérdést saját poroszországi tapasztalataira (és a 'Berlini Tudós Társaság' mintájára) építve, illetve az angol és francia akadémiai előképeket figyelembe véve tartotta kivitelezhetőnek.²¹ A Decsy által leírt fiktív társasági forma mellett a korban más tervezetek is léteztek, amelyek a protestáns szerző tudományos ambícióinak újabb vetületeire mutathatnak rá. A 18. század végi tudományos társaságalapítási mozgalom értékes kordokumentuma Révai József latin nyelven írt azon tervezete, amely a korábbi kiadásokkal összehasonlítva nevesíti is a társaság tisztségeire jelölt személyeket.²² Decsy nevével ebben a változatban az orvostudományok szaktudományi referenseként (*Dirigens Medicus*) találkozhatunk. Habár a Révai József féle társaság végül nem valósult meg, Decsy tudományos tevékenysége ezzel koránt sem merült ki.

Fried István egy korábbi cikkében már felhívta a figyelmet Decsy statisztikai tárgyú publikációinak fontosságára, ezeket azonban inkább a tudományos ismeretterjesztés műfajához sorolta (Fried 1984: 55–59). Decsy első két könyvében a Török Birodalom és a magyar Szent Korona történetének szakszerű leírására törekedett.²³ A Pannóniai Féniszkben ezzel szemben az a kérdés foglalkoztatta, hogy a nyelv kiművelésének ügyében miként lehetnek segítségünkre a hasznos tudományok. A Magyar Almanak 1794-es, 1795-ös és 1796-os számaiban végül egy az újságírói időszakból származó ötletét valósította volna meg (Decsy 1794: VI–VIII). A Magyar Kurir 1797-es átszervezése miatt a teljes 'Európa Statistika' kiadásából azonban csak torzóban maradt darabokat tudott megjelentetni. Az 1800–1801 során Pánczél Dániellel közösen kiadott tudományos mezőgazdasági ismereteket népszerűsítő 'Mezei gazdaságot tárgyzó jegyzések' című újságnegyedet követően, 1811-ben jelentette meg utolsó könyvét, ahol az ókori Egyiptom tudományos világának történeti-statisztikai leírásával foglalkozott. Decsy ekkor már a további publikálásban elhúzódó betegsége is akadályozhatta.

A Magyar Kurir szerkesztője

Decsy 1793 elejétől vette át a Bétsi Magyar Kurir szerkesztését az udvari körökben egyre kisebb népszerűségnek örvendő publicisztikai vonalat követő egykori jozefinista Szacsvey Sándortól. Jó okunk van feltételezni, hogy a protestáns orvosdoktor korábban is (Pánczél Dániel visszaemlékezése alapján 1789-től) kapcsolatban állt az újsággal. Kiss László cikke szerint Decsy készíthetett például a Szent Koronát Buda felé kísérő embertömeg bécsi szakaszáról a Magyar Kurir „helyszíni tudósítását” (Kiss 1990).

Társadalomtörténeti szempontból az újabb karrierváltás azért érdekes, mivel az értelmiségi foglalkozások hierarchiája és a korabeli közvélekedés alapján az újságírás a kevésbé respektált foglalkozások egyikének számított. Ez a negatív attitűd pedig tényszerűen is aláshatta a korábban felépíteni kívánt tudós ember társadalmi tőkét. Katona István esetében láttuk, hogy az ex-jezsuita történész milyen módon utalt vitapartnerre foglalkozására. Decsy szempontjából a karrierváltás a korábbi életmód finanszírozhatatlanná válása miatt tűnt szükségesnek, de nem feltétlen oldhatta meg a felhalmozott adósság sikeres visszafizetését.

²¹ Decsy itt lényegében csak a legfontosabbnak tartott működési és szervezeti kérdésekkel foglalkozott, a társaság fő feladatát pedig a nyelvművelésen túl a tudományok általános meggyökerezésében jelölte meg.

²² Ezek a személyek (Bárany Péter, Batsányi János, Pálóczi Horvát Ádám, Versegly Ferenc) főleg Görög Demeter irodalmi köréhez kötődtek. Ld. (Zvara 2013)

²³ Decsy egyike azon kivételezett tudósoknak (az udvari történetíró Horányi Elek és a szintén orvos Weszprémi István mellett), akik 1790-ben a koronautaztatás idején még Bécsben testközelből megvizsgálhatták. Ld. (Teszelszky 2009: 42)

Fraknói Vilmos Széchényi Ferencről írott monográfiájából tudható, hogy Decsy egy 1800. április 15-i levélben (hét évvel az első felszólítást követően), a visszaeső lapszámokra hivatkozva, az adósság (amely ekkor még mindig meghaladta a 1000 forintot) elengedését kérte a gróftól, amit a gróf egy évvel később ténylegesen el is engedett (Fraknói 2002: 173). Az újságírás tehát hasonló szellemi és egzisztenciális terhet rótt a szerzőre, mint a korábbi tudósi életforma. Egy dologban mégis változást jelentett. Decsy újságíróként nem kényszerült korábbi publikációs tevékenysége abbahagyására (Bécsben valószínűsíthetően orvosként nem praktizált), másrészt a szerkesztése alá tarozó lapot egy ideig kiválóan fel tudta használni korábbi (orvosi és tudósi) kapcsolatrendszerének fenntartásához.²⁴

Decsy újságíróként a korábbi publikációs tevékenységéhez képest rövidebb szövegeket kezdett írni, az új elvárásokhoz jobban illeszkedő formát pedig a tudományos közlés és a tájékoztatás igényét egyaránt kielégítő almanach (újságnaptár) műfajában találta meg (Szelestei 1980; D. Tóth 1998). Decsy ezeket a különszámokat (1794, 1795, 1796) nem csak a tudományos és az általános ismeretterjesztés céljához sorolható értesülésekkel, információkkal (például: szökőév számlálásának módja, szabad királyi városok tisztségviselőinek névsora stb.) töltötte meg (Decsy 1796; 1795: 269–282), hanem saját értekezéseit is hozzácsatolta. 1796 után azonban nem folytatta a megkezdett sorozatot. Ebben feltételezhetően egy 1797-ben lefolytatott sajtóvétségi vizsgálat során megfogalmazódó gyanú is közrejátszhatott.²⁵ Habár Decsyt végül a vizsgálat tisztázta a Helytartótanács előtt, korábbi tevékenységét már csak a Kurír erdélyi melléklapjait (Magyar Merkurius, Magyar Musa és Magyar Bibliotheca / 1793. ápr.–1798. jún.) szerkesztő Pánczél Dániellel közösen folytathatta. A lap közös szerkesztése végül tartósnak bizonyult és egészen Decsy 1816. január 25-én bekövetkezett haláláig tartott.²⁶

A tudománypártolás másik kézenfekvő módját Decsy a Magyar Kurír első évfolyamában meghirdetett programja alapján gondolta kivitelezhetőnek. Az 1793-as évi első lapszámban azt ígérte, hogy a jövőben több földrajzi, történettudományi és statisztikai tárgyú hírt kívánt közölni, erről a tervéről a visszaeső megrendelések hatására azonban gyorsan le kellett mondania (Kókay 1979). Az irányvonalát tekintve ekkor átalakuló Magyar Kurírt Kókay György az átalakuló politikai klímához illeszkedéssel és az „elszürkülés” metaforával illette. Mint írja, a Kurírnál ekkoriban csak az erdélyi mellékújságok szerkesztésére pályázó, majd azokat el is nyerő, Pánczél Dániel lapja volt „szárazabb és unalmasabb” (Kókay 1970: 354–355). Az újsággal Decsy tehát nem tudta a ’90-es évek elejétől fogva követett porosz földön látott „Gelehrte” irányvonalat folytatni. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a Kurír tényleg felvette volna az imént említett „szürke” színt. A háttérbe kerülő éles politikai cikkek helyét a bécsi hírközlés napi irányvonala vette át, sokszor a Bécsben megjelenő Wienerisches Diarium cikkeinek magyar nyelven történő újraközlésével. Emellett azonban a hetente kétszer kipostázott újság végig megőrizte tudománypártoló attitűdjét. A 23 év szövegtörzsében nem nehéz tudósok munkáit népszerűsítő rövid recenziókba vagy a kor közvéleményét foglalkoztató izgalmas, tudományos kísérletekről írt beszámolókbá futni.

A két évtized „újságszerkesztői” időszak során a Magyar Kurír jelentette nyilvánosság Decsy számára a megélhetés és az elért társadalmi státusz fenntartásának fő forrásává vált. Pánczél Dániel gyászjelentésében 5 fel nem nevelt korú árváról és egy 18 évig tartó

²⁴ Ez egyben azt is jelentette, hogy a kortársak szemében, illetve az idő előrehaladtával, Decsy a bécsi magyar újságírás és magyar nyelvű hírközlés legfontosabb forrásává vált. Kazinczy Ferenc levelezésében neve kizárólag ilyen kontextusban kerül elő. Fennmaradt leveleit pedig gyakran címezte olyan református egyházi méltóságokhoz, mint a kassai származású tinnini püspök, Jordánszky Elekhez vagy a később pápai püspöki tisztséghez jutó Tóth Ferenchez.

²⁵ A vélelmezett sajtóvétség körülményeit korábban meggyőző cikkben dolgozta fel ld. (Kókay 1995)

²⁶ A gyászjelentést a közvetlen munkatárs, Pánczél, írta ld. (Magyar Kurír 1816: 44)

házasságról tett említést. Az újabb levéltári kutatások függvényében egyértelműen látszik az is, hogy a Pánczél Dániellel való együttműködés során a protestáns orvosdoktornak egyre több energiájába került saját szerkesztői pozíciójának megtartása. A bizonytalanság fő forrását a Helytartótanács magyar nyelvű hírlapokra vonatkozó irányváltása, majd később, Decsy öregező kora jelentette.

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Staatrat (Államtanács) iratanyagai között fellelhető index- és protokollum könyvek (Protokolle und indices 1761–1848) átvizsgálásából további információk nyerhetők arra vonatkozóan, hogy a vizsgált időszakban (1797–1816) milyen kihívásokkal kellett szembesülnie a Magyar Kurír két szerkesztőjének.²⁷ Az első ilyen esemény 1802-1803 tájékán a Görög Demeter szerkesztette Magyar Hírmondó megszüntetése volt. Az iratanyag tanúsága szerint az események sűrűjében Decsyék megpróbálkoztak a két újság egyesítésével, de legalább a „Magyar Hírmondó” nevének átvételével. A protokollum megfogalmazásából kiderül, hogy ezt a kérvényt a Helytartótanács akkor még alapvetően Görögök állásfoglalásától tette függővé. A Hírmondó megszüntetésével, ellehetetlenülésével azonban ez az alternatíva sem valósult meg. A következő alkalommal 1810-ben, rövidebb időre Decsyt felfüggesztette a kancellária, és helyére Márton József, a Bécsi Egyetem tanára, került. A végül visszavont felfüggesztés részben a Magyar Kurír szerkesztői székéért Márton és Decsy között kieleződő ellentétre, valamint a Márton újságírói ambícióit támogató kancelláriai lépésekre vezethetőek vissza. A Kazinczy Ferenc levelezésében egyaránt nyomkövethető konfliktus a vádemelés és feljelentés²⁸ során csúcsosodott ki. Az elvi alapot pedig Bécs 1809-es ostromát követően Napóleon kiáltványának magyar fordítása szolgáltatta.²⁹ Márton feljelentése szerint, Marat Decsyt kérte fel a később „schönbrunni manifesztumként” elhíresült szöveg lefordítására, amelyet Decsy vallomásaiban „egészségügyi okokra hivatkozva” elutasított, majd Mártonhoz irányította a franciákat. A nyomozás során Decsy munkatársa, Pánczél Dániel, is korábbi társa ellene vallott. Az érvényes kancelláriai vizsgálat azonban tisztázta a protestáns orvosdoktor vallomását (és Batsányi János érintettségét), ezért Decsy hamarosan visszahelyezték állásába.

A Magyar Kurír szerkesztésért folyó versengés ezzel nem ért véget. Decsy feleségével és Pánczél Dániel támogatásával 1813-ban még a közös kérvénnyel folyamodott a Magyar Kancelláriához, hogy Decsy halálát követően munkáját özvegye folytathassa tovább. Az érvényes döntés mind a két kérelem esetében „non placet” volt. Decsy után az újságot 1827-ig Pánczél Dániel szerkesztette, Márton József csak ekkor, Pánczél halálát követően, kerülhetett a lap élére.

Összefoglalás

A tanulmányban Decsy Sámuel életrajzának szinoptikus olvasatát igyekeztem megrajzolni. A három társadalomtörténeti metszet egymás mellé helyezésével a célom az egymástól látszólag elválasztható életszakaszok, karrierstratégiák között felmerülő metszéspontok, folytonosságok és apróbb diszkontinuitások jelentőségének kihangsúlyozása volt. Decsy ezek alapján fiatal orvosként a peregrinációs időszakot követően a józsefi közegészségügyi reformok és az állandósuló anyagi nehézségek következtében kényszerült a Rimaszombati Református Egyház segítségét kérni, hogy aztán Bécsben folytathassa életét. A Bécsben elért közírói sikerek a felfutó értelmiségi pályáiv anyagi megalapozásához kevésnek bizonyultak, ezért egy kiszámíthatóbb lapszerkesztői karrierbe fordultak át. Decsy ekkor még nagyon erősen támaszkod(hat)ott az orvosi és közírói tevékenysége során kialakított „patronusrendszerére”.

²⁷ Különösen az 1806-os, 1810-es és 1813-as index- és protokollkönyvekben.

²⁸ Kiemelten az 1810-ik évi 1634-es, 1686-os, 1704-es, 1718-as, 1731-as, 1743-as, leveleket (Kazinczy 1896)

²⁹ Kazinczy Ferenc a történetről alkotott maga verzióját végül Szirmay Antal: A magyar jacobinusok története című munkájának „Kazinczy Ferenc Jegyzései” részében jelentette meg. Ld. (Szirmay 1889: 104–107)

Újságjában kiállt a jozefinista közegészségügyi reform egyik sarokkövét jelentő himlőoltás fontossága mellett, szülővárosát, Rimaszombatot, segítette is oltóanyaghoz jutni.³⁰ Eközben újságnaptáraiban egy általános Európai statisztika kiadását kísérelte meg. A Magyar Kurír és a Magyar Merkurius 1797-es összevonását követően Pánczél Dániellel közösen szerkesztette lapját. A századfordulót követően fokozódó politikai nyomás, alkalmi felfüggesztések és a jelentkező versenytársak (Görög Demeter, Márton József) támadásait kivédve sikerült megmaradnia a Magyar Kurír élén, egészen 1816 januárjában bekövetkezett haláláig. Tervét, hogy a lap bevételeivel a jövőben özvegye és árvái anyagi gyarapodását segítse, azonban nem tudta megvalósítani.

Bibliográfia

- BODNÁR-KIRÁLY, T.: *A „Decsy-biográfia” helyzete és kutathatósága = Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak III. Konferenciája (2012. április 20.)*, szerk. ANTAL Attila. Bp., 2012, 37–49.
- D. TÓTH, J.: *XVII–XVIII. századi kalendáriumok a debreceni könyvtárakban*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1998.
- DADAY, A.: *Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Bp., Akadémiai, 2005.
- DECSY, S.: *Osmanográfia, az az: a' török birodalom természeti, erköltsi, egy-házi, polgári 's hadi állapotjának, és a' Magyar Királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásinak summás leírása, Második Rész*. Béts, 1788.
- DECSY, S.: *Pannóniai Féniksz avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv mellyet írt D. Decsy Sámuel*. Béts, 1790.
- DECSY, S.: *Decsy Sámuel levele Gróf Teleki Józsefhez*, 1791. november 8, köz. IVÁNYIBÉLA. Irodalomtörténeti Közlemények, 1(1918), 99–100.
- DECSY, S.: *Decsy Sámuel levele Gróf Teleki Józsefhez*, 1791. december 21, köz. IVÁNYIBÉLA. Irodalomtörténeti Közlemények, 1(1918), 101.
- DECSY, S.: *Decsy Sámuel levele Gróf Széchényi Ferenchez*, 1793. december 6, köz. VALJAVECFRIGYES. Irodalomtörténeti Közlemények, 3(1934), 310–312.
- DECSY, S.: *Magyar almanak MDCCXCIV-ik esztendőre, mellyben az esztendőnek, hónapoknak, heteknek... járásán.. kívül, minden európai... fejedelmeknek... a két magyar hazában... hivatalokat viselő hazafiaknak neveik fel vagynak irattatva*. Béts, 1794.
- DECSY, S.: *Magyar almanak, MDCCXCV-dik esztendőre AZ Ó-Polynésianak históriájával egygyütt*. Béts, 1795.
- DECSY, S.: *Magyar álmanak, MDCCXCVI-ik esztendőre melly 366 nappól álló és e' folyó században a' 24-dik szökő estendő*. Béts, 1796.
- DECSY, S., PÁNCZÉL, D.: *Mezei Gazdaságot Tárgyazó Jegyzések, Első Kötet*. Béts, 1800.
- DÖBÖR, A.: *Sajtó és cenzúra a 18. és a 19. század fordulóján Magyarországon*. Médiakutató, 2(2014), 17–28.
- F. CSANAK, D.: *Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*. Bp., Akadémiai, 1983.
- FEJES J.: *Memoriam Petri Madács medicinae doctoris*. Neosolii, Typis Joannis Stephani, 1807.
- FINÁNCZY, E.: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, Második kötet (1778 – 1780)*. Bp., Magy. Tud. Akad., 1902.
- FRAKNÓI, V.: *Gróf Széchényi Ferenc 1754–1820*. Bp., Osiris, 2002.

³⁰ Az erdélyi orvos, Szotyori József visszaemlékezés szerint két gyermekét is beoltatta himlő ellen. Ld. (Szotyori 1826: 85–86.)

- FRIED, I.: *Egy lapszerkesztő arcképéhez*. Magyar Könyvszemle, 1–2(1984), 45–59.
- H. BALÁZS, É.: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus, 1763–1795*. Bp., Akadémiai, Zrínyi, 1967.
- K. HORVÁTH, Zs.: *Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához*. Korall, 44(2011), 154–176.
- KATONA, I.: *A' magyar szent koronáról Doct. Décsy Samueltól írtt históriának megrostálása*. Buda, 1793.
- KAZINCZY, F.: *Pályám emlékezete | Fogságom naplója*, szerk. és jegyz. ORBÁN László, SZILÁGYI Márton, Bp., Osiris, 2009.
- KAZINCZY, F.: *Kazinczy Ferenc levelezése, VII. köt*, kiad. VÁCZY János. Bp., Magy. Tud. Akad., 1896.
- KISS, L.: „...mindeneket tulajdon szemeimmel tapasztaltam...” *Decsy Sámuel helyszíni tudósítása az 1790-es pozsonyi koronázásról*. Hét, 48(1990), 4–5.
- KISS, L.: *Kísérlet Decsy Sámuel „hiatus biographicus”-ának csökkentésére*. Orvosi Hetilap, 6(1992. 02. 09.), 367–369.
- KISS, L.: *Decsy Sámuel 1788-as Osmanografiájának orvostörténeti vonatkozásai = A küzdelemnek vége, s még sincs vége. IV. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*, szerk. DOBROVITS Mihály. Bp., Lillium Aurum, 2007. 55–69.
- KISS, L.: *Palócföld orvosai 3. Decsy Sámuel (1742-1816) rimaszombati éve*. Gömörország, 3(2008), 20–23.
- KOSÁRY, D.: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp., Akadémiai, 1996.
- KÓKAY, Gy.: *Bessenyei, Rát és Révai útján: Görögék az irodalmi és tudományos élet megszervezéséért és az akadémiai program megvalósításáért = K., Gy., A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780-1795)*, Bp., Akadémiai, 1970, 350–378.
- KÓKAY, Gy.: *A magyar sajtó története I. 1705-1848*. Bp., Akadémiai, 1979.
- KÓKAY, Gy.: *Decsy Sámuel sajtóvétsége 1797-ben*. Magyar Könyvszemle, 3(1995), 322–326.
- KÖVÉR, Gy.: *A biográfia nehézségei = K., Gy., Biográfia és társadalomtörténet*, Bp., Osiris, 2014, 17–39.
- KRÁSZ, L.: *„A mesterség szolgálatában” Felvilágosodás és „orvosi tudományok” a 18. századi Magyarországon*. Századok, 5(2005), 1065–1104.
- KRÁSZ, L.: *Orvosi tudás és hatalom. A hivatalnok-orvos társadalmi képlete Magyarországon, 1750–1830 = Tudósok a megismerés színterein. A romantikus tudományok és a 18–19. századi tudóssztereotípiák*, szerk. GURKA Dezső, Bp., Gondolat, 2012, 189–200.
- MAGYAR KURÍR, 26 (Nro.), 1793. június 14.
- MAGYAR KURÍR, 8 (Nro.), 1816. január 26.
- ROCHE, D.: *Encyclopedias and the diffusion of knowledge = The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, ed. GOLDIE Mark, WOKLER Robert, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 172–194.
<http://dx.doi.org/10.1017/cho9780521374224.008>
- SZEKFŰ, Gy.: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848 (Bevezetés)*. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1926.
- SZELESTEI, N. L.: *Kalendáriumok a 18. századi Magyarországon*. Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve, Bp., 1980, 475–516.
- SZINNYEI, J.: *Magyar írók élete és munkái, 8. köt*. Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980.
- SZIRMAY, A.: *A magyar jacobinusok története*, jegyz. Kazinczy Ferenc. Bp., 1889.
- SZOTYORI, J.: *A' hólyagos-himlő és Vakczina*. Tudományos Gyűjtemény, 6(1826), 85–98.

TESZELSZKY, K.: *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás.* Pannonhalma, Bencés, 2009.

ZVARA, E.: *Révai Miklós tudóstársaság-tervezetének újabb kézírata a kismartoni Esterházy-könyvtárban.* Irodalomtörténeti Közlemények, 5(2013), 600–609.
